

Ірина СИДОР

кандидат економічних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна, irunasudor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4410-7083

Тарас СИДОР

здобувач третього ступеня PhD, Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна, Suvuy21@gmail.com

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА КРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ГРОМАДЯН

Вступ. Фінансова безпека є базовим пріоритетом економічної політики держави, а розвиток інноваційної економіки залежить від сталого зростання її економічної системи, інвестиційної привабливості і здатності до конкуренції. Значну роль у цьому процесі відіграють фізичні особи, домогосподарства, від ефективного і раціонального використання фінансових ресурсів яких залежить розвиток економіки країни, а відтак, і її фінансова безпека.

З огляду на необхідність забезпечення фінансової безпеки країни актуалізуються питання удосконалення фінансової грамотності громадян як суб'єктів фінансових відносин, здатних генерувати достатні фінансові й інвестиційні ресурси з метою сприяння розширеному відтворенню та економічному зростанню країни, а також виступати кінцевими споживачами товарів і послуг.

Мета – узагальнити теоретичні підходи до визначення понять “фінансова безпека країни” та “фінансова безпека домогосподарств”; обґрунтувати прямий та опосередкований вплив усіх складових фінансової безпеки країни на фінансову безпеку домогосподарств шляхом активного застосування методів та інструментів відповідного механізму забезпечення її фінансової стійкості; окреслити основні вектори впливу рівня фінансової грамотності громадян на фінансову безпеку країни, аргументувати необхідність підвищення фінансової грамотності наших співвітчизників.

Результати. Розкрито економічний зміст фінансової безпеки країни, вплив її складових на фінансову безпеку домогосподарств за допомогою прямого й опосередкованого впливу методів, інструментів та важелів механізму забезпечення фінансової безпеки; ідентифіковано основні виклики фінансовій безпеці країни та виявлено загрози фінансовій безпеці домогосподарств; проаналізовано тісний взаємозв'язок між рівнем фінансової грамотності громадян та фінансовою безпекою країни; визначено підходи щодо підвищення рівня фінансової грамотності українців як пріоритетного напрямку забезпечення фінансової безпеки країни.

Висновки. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок про те, що фінансова грамотність громадян і фінансова безпека країни тісно пов'язані між собою, оскільки рівень знань і вмінь населення в управлінні власними фінансами, його фінансова поведінка безпосередньо впливають на економічну стійкість як окремих домогосподарств, так і держави загалом. Використання інтегрованого міждисциплінарного підходу до розробки заходів і програм із підвищення рівня фінансової грамотності населення сприятиме формуванню ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств і фінансової безпеки країни загалом.

Ключові слова: публічні фінанси, фінансова безпека країни, фінансова безпека домогосподарств, фінансова грамотність, фінансові ризики, загрози фінансовій безпеці, механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

Рис.: 1, бібл.: 17.

Iryna SYDOR

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,
irunasudor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4410-70831

Taras SYDOR

Postgraduate student, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,
Suvuy21@gmail.com

FINANCIAL SECURITY OF THE COUNTRY THROUGH THE PRISM OF CITIZENS FINANCIAL LITERACY

Introduction. The financial security of the state becomes a key priority of economic policy, and the development of an innovative economy depends on the stability of the domestic economic system, its investment attractiveness and ability to compete. A significant role in this process is played by individuals and households, on the effective and rational use of financial resources of which the development of the country's economy, and therefore its financial security, depends. In view of the need to ensure the country's financial security, the issue of developing financial literacy of citizens as subjects of financial relations, capable of generating sufficient financial and investment resources for expanded reproduction and economic growth of the country, as well as acting as end consumers of goods and services, is being brought up to date.

The purpose of the article is to generalize theoretical approaches to defining the concepts of "financial security of the country" and "financial security of households" in terms of identifying their internal relationships and interdependence; to justify the direct and indirect influence of all components of the country's financial security on the financial security of households through the active use of methods and tools of the appropriate mechanism for ensuring its financial stability; to outline the main vectors of influence of the level of financial literacy of citizens on the financial security of the country, to argue the need to increase the financial literacy of our compatriots.

Results. The economic content of the country's financial security, the influence of its components on the financial security of households with the help of direct and indirect influence of methods, tools and levers of the financial security mechanism are disclosed; the main challenges to the financial security of the country were identified and threats to the financial security of households were identified; the close relationship between the level of financial literacy of citizens and the

financial security of the country is indicated; identified approaches to increase the level of financial literacy of Ukrainians as a priority direction for ensuring the country's financial security.

Conclusions. *According to the results of the study, it was concluded that the financial literacy of citizens and the financial security of the country are closely related, since the level of knowledge and skills of the population in managing their own finances, their financial behavior directly affects the economic stability of both individual households and the state in a whole. The use of an integrated interdisciplinary approach in the development of measures and programs to increase the level of financial literacy of the population will contribute to the formation of an effective mechanism for ensuring the financial security of households and the financial security of the country as a whole.*

Keywords: *public finances, financial security of the country, financial security of households, financial literacy, financial risks, threats to financial security, mechanism of ensuring financial security of households.*

JEL Classification: D60, E60, 69, H56.

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови переконливо вказують на те, що перспективи, темпи та напрями соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки значною мірою залежать від рівня економічної безпеки країни, де ключову роль відіграє її фінансова складова. Внаслідок швидкоплинних змін ринкової кон'юнктури світових фінансових ринків і взаємопов'язаної системи економічних відносин у загальній структурі світової економіки стан українського фінансового сектору все більш складно контролювати з урахуванням внутрішніх джерел впливу на нього. Так, світова фінансово-економічна криза на початку XXI ст., яка вплинула на всі аспекти економічного життя багатьох країн, також торкнулася України. Вона спричинила погіршення ліквідності вітчизняних комерційних банків, стагнацію фондового ринку, скорочення обсягів доходів експортерів та обмеження доступу до фінансових ринків за межами країни для українських позичальників. До цього додалися девальвація національної валюти та зниження реальних доходів населення. Усі ці явища демонструють, що зовнішні загрози в умовах глобалізації мають значний вплив на фінансову

безпеку України, а механізм її захисту є недостатньо ефективним. У сучасних умовах загострення фінансових ризиків та загроз фінансовій безпеці країни спричинила повномасштабна російсько-українська війна, спостерігається зростання обсягу дефіциту державного бюджету, а відтак і зовнішньої заборгованості країни, виникнення негативних тенденцій в платіжному балансі та зниження золотовалютних резервів. Отож, питання фінансової безпеки країни є надзвичайно актуальним.

Одним із показників визначення стану фінансової безпеки країни, яка передбачає стан фінансової безпеки усіх суб'єктів фінансових взаємовідносин (фізичних і юридичних осіб, держави), є показник рівня фінансової грамотності громадян, що виступають активними учасниками економічних процесів як у постачанні ресурсів (праці і капіталу), їх перерозподілі, так і під час споживання вироблених благ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань щодо теоретичного змісту та аналізу стану фінансової безпеки країни, а також забезпечення відповідного її рівня на прикладі світового досвіду присвячено монографію О. Бара-

новського “Фінансова безпека” [1]. В роботі М. Єрмошенка, К. Горячевої [3] та Г. Калача [4] розглянуто місце і принципи фінансової безпеки в контексті економічної безпеки на двох рівнях управління економічними процесами: державному та підприємницькому. Автори проаналізували вплив економічної безпеки на розвиток економіки країни, а також окреслили напрями забезпечення фінансової безпеки на державному рівні. Розглянули форми та методи вдосконалення механізмів управління фінансовою безпекою на рівні підприємств.

Н. Кравчук, О. Колісник та О. Мелих [8] звертають увагу у своєму дослідженні на аналіз основних факторів, які становлять загрозу стійкості усій фінансовій системі країни, наводять індикатори рівня фінансової безпеки держави.

Тематику визначення рівня фінансової грамотності населення та необхідності пошуку напрямів її підвищення висвітлено у наукових роботах [2; 5; 7; 9; 11; 13; 14; 15]. Так, Д. Радзішевська [11] досліджує стан фінансової грамотності громадян України та визначає необхідність її зростання; Я. Федоряка [13] акцентує увагу на тому, яким чином фінансова грамотність українців здійснює вплив на фінансовий добробут держави, та робить висновок про необхідність використання громадянами різноманітних фінансових інструментів, що спонукатиме до розвитку нових ринків і послуг, зростання економіки країни й покращення якості життя.

У монографії “Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення” [14] за редакцією Б. Пшика розкрито теоретико-методологічні підходи щодо удосконалення механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні, а також систему комплексу показників щодо оцінювання стану фінансової безпеки країни з позиції держави і домогосподарства.

Високо оцінюючи напрацювання багатьох українських науковців у цій царині, варто зазначити, що необхідно більш детально акцентувати увагу на необхідності імплементації стратегії розвитку фінансової грамотності громадян через ефективне та раціональне використання власних фінансових, інвестиційних ресурсів, заощаджень, грамотної фінансової поведінки, що дасть змогу забезпечити стійкість фінансової безпеки країни загалом.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до визначення понять “фінансова безпека країни” та “фінансова безпека домогосподарств”; обґрунтування прямого та опосередкованого впливу усіх складових фінансової безпеки країни на фінансову безпеку домогосподарств шляхом активного застосування методів та інструментів відповідного механізму забезпечення її фінансової стійкості; окреслення основних векторів впливу рівня фінансової грамотності громадян на фінансову безпеку країни; аргументування необхідності підвищення фінансової грамотності наших співвітчизників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективну стратегію та механізм забезпечення фінансової безпеки держави неможливо здійснити без наукового усвідомлення її економічного змісту, сутності, розгляду різноманітних підходів щодо методів оцінювання, показників стану фінансової безпеки країни та оцінки рівня фінансової грамотності громадян в частині забезпечення стійкості та стабільності фінансової системи нашої держави.

Генезис поняття “безпека” бере свій початок з біологічної природи людини. Так, у словнику Робера (1190 р.) безпека – це “спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки” [15]. Надалі цей термін почали активно використовувати у становленні державності

та формуванні національних інтересів. У XVII–XVIII ст. виникає нове бачення терміна “безпека”, яке у суспільних науках визначене як “... стан, ситуація спокою, яка з’являється в результаті відсутності реальної небезпеки, а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, що сприяють утворенню такої ситуації” [16, с. 15].

З 80-х рр. XX століття, з огляду на потребу захисту національних інтересів у різних сферах суспільного життя, що забезпечує збереження державного суверенітету, соціально-політичну стабільність та покращення рівня життя населення, зарубіжні й українські науковці активно почали досліджувати питання національної безпеки.

З кінця XX ст. у процесі концептуалізації та систематизації національної безпеки було виокремлено її складову – економічну безпеку. У науковому обігу термін “економічна безпека” з’явився завдяки дослідникам зі США та Великої Британії, а саме Д. Олвею, Дж. Р. Голдену і Р. Келлі, вони застосовували його у науковій праці “Економічна безпека держави” (1984 р.), визначали економічну безпеку як “способи збереження і зміцнення позицій держави у світовій господарській системі” [8].

В Україні з кінця XX ст. термін “економічна безпека” використовують у нормативно-правових актах найвищого рівня. Так, у Конституції України визначено, що “поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу” [6].

Головним завданням державної політики, орієнтованої на гарантування економічної безпеки країни, є реалізація комплексу заходів, спрямованих на захист соціально-економічних інтересів країни та досягнення стабільності її національної економіки, зо-

крема забезпечення стійкості її фінансового сектору. Відтак, фінансова безпека є базовою складовою економічної безпеки держави. Так, М. Ермошенко зазначає, що “... фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави. На фінансах базується будь-яка економіка, фінанси – кров економічної системи держави” [3, с. 68]. Продовжуючи цю тезу, автор зазначає, що “... підтримка фінансової безпеки держави є найактуальнішою. Вона торкається інтересів не лише держави загалом, а й усіх галузей економіки, приватних підприємств, усіх прошарків населення, суспільства” [3, с. 68].

Українські науковці І. Бінько і В. Шлемко констатують, що фінансова безпека – це “такий стан грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх негативних впливів, збалансованістю, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання” [17, с. 44]. Авторами визначено складові фінансової безпеки, які вони розглядають в площині: валютної, грошово-кредитної, банківської, бюджетної та податкової безпеки держави.

На думку О. Барановського, категорія “фінансова безпека” не має загальноприйнятого визначення, а “існуючі формулювання відображають лише окремі аспекти цієї всеосяжної категорії і не можуть претендувати на її однозначне трактування” [1, с. 6].

Якщо розглядати термін “фінансова безпека” з позиції суб’єктів фінансових відносин, то цікавим є його визначення, подане у Концепції економічної безпеки України, у ній зазначено, що: “Фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб’єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, органі-

зацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань” [8, с. 122]. Підтвердженням зазначеного слугує визначення “фінансової безпеки” через систему економічних відносин. Так, О. Барановський зазначив, що фінансова безпека – це “...рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємства, регіону, держави, суспільства, міждержавних утворень фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань” [1, с. 14]. Також заслуговують на увагу своєрідні підходи Г. Калача та С. Гордієнка, якими визначено, що “...фінансова безпека держави – це специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між державою та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо забезпечення оптимального стану фінансової системи держави та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи” [1].

Отже, фінансову безпеку доцільно розглядати з позиції багатовимірного підходу, який передбачає захист фінансових інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин; відповідний рівень їх фінансової стійкості, незалежності та стабільності фінансової системи країни за умов впливу внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників на неї, що формують загрозу її фінансовій безпеці; спроможність фінансової системи держави сприяти забезпеченню ефективного функціонування національної економіки та сприяти сталому економічному зростанню. Водночас складовими фінансової безпеки в контексті розгляду її змісту через систему економічних відносин є: “фінансова безпека держави, фінансова безпека суб'єктів господарювання та фінансова безпека домогосподарств” [9]. Відтак, можна констату-

вати, що фінансова безпека є універсальним поняттям, яке відображає захищеність суб'єктів фінансових відносин на усіх рівнях – від держави до кожного її громадянина, адже виявляється в здатності захистити їх діяльність від негативного впливу зовнішніх чинників, а також спроможності швидко реагувати на різноманітні загрози чи адаптуватися до умов, що не спричинюють шкоди їх діяльності.

Об'єктом фінансової безпеки домогосподарств виступають їхні фінансові активи та ресурси, подані як у грошовій, так і в майновій формах, захист яких необхідно гарантувати. До суб'єктів фінансової безпеки домогосподарств належать не лише домогосподарства, які самостійно здійснюють управління своєю фінансовою та господарською діяльністю, а й інші учасники економічних відносин: держава, фінансово-кредитні установи, суб'єкти господарювання та інші домогосподарства. Кожна група таких відносин має свої специфічні особливості реалізації. Так, при взаємодії членів домогосподарств зі сферою публічних фінансів можна визначити групу відносин з приводу сплати податків і зборів офіційно працевлаштованими економічно активними громадянами, адміністративних штрафів чи купівлі державних цінних паперів. Відтак, шляхом перерозподільних процесів за рахунок публічних фінансових ресурсів здійснюються виплати соціального призначення для окремих громадян (пенсії, стипендії, соціальна допомога, субсидії, соціальні пільги та інше).

Окрему групу взаємовідносин мають домогосподарства з фінансово-кредитними установами під час здійснення депозитних та ощадних вкладень, портфельного і прямого інвестування. Результатом зазначених дій буде отримання домогосподарствами відсотків, дивідендів чи кредитів. Проте між першою і другою групою взаємовідно-

син є суттєві відмінності. Зокрема, у разі взаємодії домогосподарств з публічними фінансами під час сплати податків і зборів виплати з цих фондів не завжди спрямовуються платникам податків і зборів, а тим громадянам, які згідно з чинним законодавством мають статус особи, яка потрапила у скрутну життєву обставину. Тобто, такі фінансові відносини не мають еквівалентного характеру. Натомість друга група відносин домогосподарств і фінансово-кредитних установ має чітко виражене цільове спрямування коштів в результаті проведення відповідних фінансових операцій.

Третя група відносин – взаємодія домогосподарств з суб'єктами підприємницької діяльності стосується того, що домогосподарства виступають споживачами товарів, робіт і послуг, які виготовляють суб'єкти підприємництва, а домогосподарства, які є найманими працівниками чи володіють часткою у капіталі такого СПД, отримують заробітну плату, премію, матеріальну допомогу чи дивіденди.

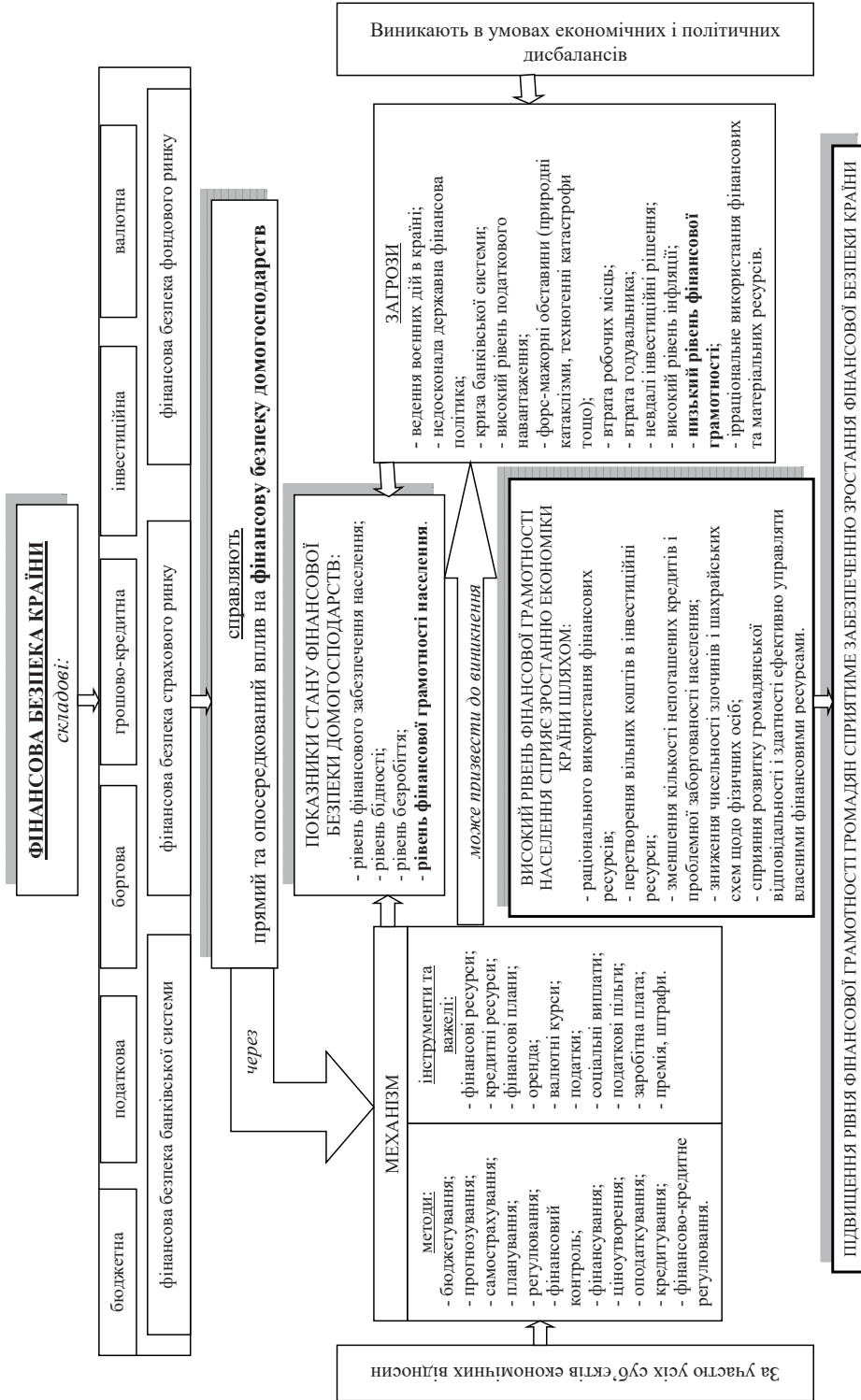
Українські та зарубіжні дослідники [2; 9; 12] наголошують, що громадяни виступають носіями безпекових очікувань, тобто тих, що стосуються відчуття рівня безпеки. Ці очікування через діяльність “економічних суб'єктів впливають як на фінансовий, так і на реальний сектори економіки” [2]. Щодо фінансової безпеки домогосподарств, А.-М. Лусарді зазначає, що це “сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий стан фінансів домогосподарств, за якого вони стійкі до зовнішніх загроз та ризиків, незалежні в ефективному формуванні та раціональному використанні фінансових ресурсів для реалізації своїх функцій” [9].

Водночас Д. Радзішевська зауважує, що “фінансова безпека людини – такий стан життєдіяльності громадянина, за якого забезпечується правовий та економічний

захист його життєвих інтересів, дотримуються конституційні права, забезпечується гідний і якісний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз” [11]. При цьому автор наголошує, що політика держави в цій царині є визначальним фактором, а своєчасне і повноцінне фінансове забезпечення соціальних стандартів і гарантій для громадян є, безпосередньо, функцією держави.

Усі складові фінансової безпеки країни (бюджетна, податкова, боргова, грошово-кредитна, інвестиційна, валютна, фінансова безпека банківської системи, страхового і фондового ринків) прямо чи опосередковано впливають на фінансову безпеку домогосподарств шляхом активного використання державою механізму її фінансового забезпечення (рис. 1). Цей механізм охоплює специфічні методи, важелі та інструменти, за допомогою яких держава та усі суб'єкти економічних відносин забезпечують фінансову безпеку домогосподарств в контексті побудови держави суспільного добробуту. Як зазначають автори монографічного дослідження за редакцією Б. Пшика, “...механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств передбачає методи, важелі та інструменти, які, взаємодіючи між собою, формують сприятливі умови для життєдіяльності усіх членів домогосподарств та спрямовані на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз його фінансовій безпеці” [14, с. 39].

Найбільш поширеними методами механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств є: планування та прогнозування, бюджетування, фінансування, фінансово-кредитне регулювання, оподаткування та ціноутворення. До механізму фінансового забезпечення фінансової безпеки домогосподарств відносять фінансові та кредитні ресурси, валютні курси, оренду

Рис. 1. Структурно-логічна схема взаємозалежності фінансової безпеки країни від рівня фінансової грамотності громадян*

* Побудовано авторами.

майна, а до важелів – податки і соціальні виплати, премії і штрафи та інше.

Домогосподарства виступають активними суб'єктами фінансових відносин, відтак, відбувається перманентний взаємовплив на усіх рівнях фінансової системи держави. Забезпечення сталих темпів економічного зростання є ключовим завданням, яке покликане забезпечити абсолютне і відносне зростання ВВП, боротьбу з бідністю, сприяння зайнятості населення та формування активного середнього класу як основи соціально-економічної стабільності держави. Домогосподарства, як невід'ємні суб'єкти фінансових відносин, є активними суб'єктами формування грошових потоків, які створюють матеріальну основу їх фінансів і задовольняють потреби усіх членів домогосподарства.

Об'єктом в системі забезпечення фінансової безпеки є фінансові ресурси і активи домогосподарств. Результати їхньої фінансово-господарської діяльності формують реальну основу для поступального розвитку національної економіки: збільшення обсягу фінансових ресурсів домогосподарств сприяє зростанню фінансової стійкості економіки країни, її спроможності протистояти зовнішнім та внутрішнім фінансовим ризикам і загрозам.

Усі елементи механізму забезпечення фінансової безпеки домогосподарств мають бути спрямовані не тільки на захист фінансових інтересів і задоволення потреб усіх членів домогосподарств, а й на сприяння розвитку національної економіки загалом. Проте на певних етапах соціально-економічного розвитку країни можуть виникати суспільні, економічні, політичні чи соціальні дисбаланси, які мають різну природу свого прояву, що призводить до загроз фінансової безпеки домогосподарств.

Загрози фінансовій безпеці домогосподарств можуть виникати з різних джерел,

як внутрішніх, так і зовнішніх. Вони включають економічні, соціальні, політичні та природні фактори, які впливають на здатність домогосподарства забезпечувати свої фінансові потреби та захищати свої активи. Основними загрозами фінансовій безпеці домогосподарств є:

Економічні загрози:

- втрата місця роботи та доходів: скорочення на робочих місцях або втрата працездатності можуть значно знизити фінансову стабільність сім'ї;
- високий рівень інфляції: знецінення грошей призводить до зменшення купівельної спроможності, що ускладнює задоволення базових потреб;
- брак заощаджень: відсутність фінансових резервів робить домогосподарства вразливими до непередбачених витрат або втрат;
- невдалі інвестиційні рішення: неправильний вибір інвестицій може призвести до втрати капіталу та активів.

Політичні та соціальні загрози:

- політична нестабільність: кризи в уряді, зміни у законодавстві та політичні конфлікти можуть створити невизначеність і вплинути на ринки, що ускладнює фінансове планування домогосподарств;
- соціальна напруга: погіршення соціальних умов, зростання безробіття або поглиблення бідності можуть підвищити рівень фінансової незахищеності.

Фінансові загрози:

- криза фінансово-кредитної системи: нестабільна діяльність банків та інших фінансових установ може призвести до втрати заощаджень, обмеження доступу до кредитів або збільшення їх вартості;
- високе податкове навантаження: зростання частки податків може зменшити доходи домогосподарств, послаблюючи їх фінансову стійкість;

- низький рівень фінансової грамотності: недостатні знання про управління фінансовими ресурсами призводять до помилок у фінансовому плануванні та раціональних витратах.

Форс-мажорні обставини:

- природні катаклізми: стихійні лиха, такі як повені, землетруси чи урагани, можуть знищити майно, що вимагає значних фінансових ресурсів для відновлення;
- воєнні конфлікти: воєнні дії можуть призвести до втрати житла, роботи та майна, підриваючи фінансову безпеку сімей.

Для зменшення впливу цих загроз домогосподарства мають вживати заходи, спрямовані на диверсифікацію доходів, створення заощаджень, підвищення рівня фінансової грамотності та планування захисту від можливих ризиків. Зазначене підкреслює необхідність удосконалення управління фінансовими ресурсами та підвищення ефективності механізмів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств.

У спектрі удосконалення процедур із забезпечення фінансової безпеки домогосподарств вагоме місце займає фінансова грамотність громадян.

Фінансова грамотність – це сукупність світоглядних принципів, знань і навичок, які дають змогу громадянам ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами та приймати обґрунтовані фінансові рішення на основі отриманих знань.

Науковці по-різному подають визначення поняття “фінансова грамотність”. Зокрема, Т. Кізіма трактує його як “комплекс світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень” [5]. Міжнародний консультант з питань фінансової грамотності Р. Бонд обґрунтовує поняття

фінансової грамотності як “...знання, розуміння, навички і впевненість, що допомагають особі приймати правильні фінансові рішення та діяти відповідно до конкретних обставин” [2]. Т. Смовженко зазначає, що “...фінансова освіченість допомагає зрозуміти визначальні фінансові поняття та використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати та заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо” [15].

Фінансова грамотність є однією з ключових компетентностей, необхідних для успішного функціонування в повсякденному житті. Протягом усього життя людина постійно стикається з питаннями, що стосуються управління особистими, сімейними або бізнесовими фінансами. Ці питання можуть включати фінансування щоденних потреб, інвестиції в майбутнє, прийняття важливих рішень на життєвих етапах, а також реагування на непередбачувані ситуації або умови невизначеності.

Набір знань, умінь та навичок у сфері управління особистими фінансами становить основу фінансової грамотності та компетентності людини. Ці навички формуються через виховання, освіту, спілкування з близькими, експертами, а також на основі власного досвіду у вирішенні фінансових питань і використанні фінансових послуг. Особливо важливою ця компетентність стає в умовах воєнних дій росії проти України. Уміння приймати раціональні фінансові рішення допомагає українцям забезпечувати власну безпеку, а також фінансову стійкість своїх родин та власного бізнесу.

Завдання підвищення фінансової грамотності в Україні є спільною відповідальністю держави, бізнесу та домогосподарств. Щоб досягти належного рівня фінансової обізнаності, громадянам необхідно відійти від пасивного ставлення до

створення власного добробуту. Водночас слід активізувати впровадження заходів щодо підвищення фінансової грамотності на державному рівні. Сьогодні в Україні зазначені заходи переважно декларовані у Стратегії державної політики з реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг та сприяння підвищенню фінансової грамотності населення. Хоча регулятори та учасники ринку активно її обговорюють, запропоновані практичні кроки зводяться переважно до створення інформаційної брошури з основами фінансової грамотності та публікації матеріалів на веб-сайтах.

Міжнародний досвід впровадження програм з фінансової грамотності підтверджує, що підвищення фінансової обізнаності громадян не лише покращує їхній рівень життя, а й позитивно впливає на ринок фінансових послуг та стимулює інвестиційну активність в економіці країни. Визначення пріоритетних напрямів, інструментів і відповідне інформаційне забезпечення заходів для підвищення фінансової грамотності на основі успішних зарубіжних прикладів дасть можливість державі, університетам та науковим установам швидше вирішити проблему низької фінансової грамотності та раціональної фінансової поведінки серед українців.

Щодо практичного досвіду фінансової поведінки українців (за результатами опитування ОЕСР), то його середній бал становить 5,2/9. Він є вищим, ніж у найближчих країнах-сусідах (4,8), але нижчим за середній бал (5,4) тридцяти країн, які брали участь в процесі опитування. У ньому акцентно вказано, що є суттєва різниця в кількості балів за фінансову поведінку людей, які користуються банківським рахунком (6,1), і тими, які ніколи не мали такого досвіду (4,9) [15]. Як зазначає Я. Федоряка "...бажання людей користуватися фінансо-

вими послугами залежить від трьох основних чинників:

- 1) здатності зрозуміти фінансові продукти;
- 2) впевненості у збереженні своїх грошей;
- 3) впевненості у тому, що спори вирішаться швидко й справедливо" [13].

Відтак, через недостатній рівень фінансової грамотності та довіри громадяни менше користуються пропонованими фінансовими послугами різноманітними фінансовими інституціями, а через слабо розвинений ринок фінансових послуг пропозиції не завжди вигідні для населення. Результати іншого опитування громадян України показали, що "основними перешкодами у залученні іноземних інвестицій в Україну є доволі високий рівень корупції, стійка недовіра до судової системи, нестабільна фінансова система. Тобто очікування громадян залежать від рівня довіри у суспільстві та від спроможності держави забезпечити базовий рівень безпеки та захисту права власності" [7].

Досягнення успіху у фінансовій грамотності залежить від комплексного підходу до охоплення всіх аспектів функціонування фінансового ринку, враховуючи специфіку його розвитку, а також демографічні та соціальні зміни в країні. Фінансові знання мають ґрунтуватися на таких принципах:

- об'єктивність: підвищення рівня фінансової грамотності громадян та їх інформування про наявність фінансових продуктів і послуг, можливості їх використання без рекламних цілей;
- експертність: високий професіоналізм викладачів, коучів, тренерів, які поширюють достовірну та перевірену інформацію щодо фінансових послуг відповідно до вимог часу;
- визначення цільової аудиторії: кожен проєкт або програма мають бути орієнтовані на конкретну аудиторію з ви-

користанням найефективніших каналів комунікації.

Ще одне важливе завдання полягає у створенні національних стандартів фінансової освіти, які мають охоплювати навчальні плани, методики реалізації, інструменти впровадження цих програм, критерії оцінювання та сертифікації знань, а також заходи з підготовки викладачів. Цей процес мають здійснювати державні органи у співпраці з навчальними закладами, а також Міністерством освіти і науки України.

Сьогодні активну популяризацію фінансової грамотності серед громадян України різних вікових груп проводить Центр фінансових знань Національного банку України "Талан", а також деякі вищі та професійно-технічні заклади освіти. Вони розробили численні безкоштовні навчальні матеріали та зручні інструменти, які можна використати у викладанні дисциплін з фінансової грамотності. Національний банк України у діалозі з провідними експертами фінансового ринку розробив безкоштовний курс з підвищення кваліфікації для педагогів "Фінансова грамотність для освітян", яким може скористатися кожен бажаючий.

У 2024 р. затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Вона передбачає п'ять стратегічних цілей: "1. Фінансово обізнані підприємці. 2. Якісна базова фінансова освіта. 3. Відповідальне фінансове життя. 4. Прогресивна цифрова фінансова грамотність. 5. Сприятлива екосистема для розвитку фінансової грамотності" [10]. Дана Стратегія слугує дорожньою картою з фінансової грамотності громадян України.

Висновки. Фінансова грамотність громадян і фінансова безпека країни тісно пов'язані між собою, оскільки рівень знань і вмінь населення в управлінні власними фінансами, його фінансова поведінка безпосередньо впливають на економічну

стійкість як окремих домогосподарств, так і держави загалом. Цей взаємозв'язок виражається через низку ключових аспектів:

1. Фінансова грамотність як основа стійкості домогосподарств. Фінансово грамотні громадяни здатні ефективно управляти своїми доходами та витратами, планувати заощадження, розуміти принципи інвестування й уникати надмірних боргових зобов'язань. Це знижує ризик фінансової нестабільності на рівні домогосподарств, що є важливою умовою для загальної економічної стабільності країни.

2. Зменшення вразливості до фінансових криз. Громадяни з високим рівнем фінансової грамотності краще підготовлені до подолання кризових ситуацій, таких як інфляція, втрата роботи або зміни у ринковій кон'юктурі. Вони володіють заощадженнями, страхують ризики та приймають обґрунтовані фінансові рішення, що допомагає зменшити навантаження на соціальні програми держави під час економічної стагнації.

3. Підвищення рівня інвестицій та економічного розвитку. Фінансово освічене населення частіше інвестує кошти у різні активи, включаючи нерухомість, акції, бізнесові проекти або інші фінансові інструменти. Це сприяє збільшенню обсягів інвестицій у національну економіку, стимулює її розвиток, створює робочі місця та забезпечує фінансову стабільність в країні.

4. Зниження рівня заборгованості та кредитних ризиків. Громадяни, які розуміють принципи кредитування, менш схильні до накопичення непосильних боргів та більш схильні до уникнення банківських пасток. Це знижує рівень дефолту у банківському секторі, що зміцнює фінансову систему країни та підвищує її здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім кризам.

5. Зниження рівня тіньової економіки. Фінансова грамотність сприяє прозорос-

ті фінансових відносин, що зменшує стимул до участі в тіньовій економіці. Це дає змогу державі ефективніше акумулювати податкові платежі, нарощуючи бюджетні доходи та зміцнюючи фінансову безпеку країни загалом.

6. Фінансова безпека країни через активну участь громадян в економіці. Коли громадяни активно беруть участь у таких економічних процесах, як: інвестиційна, підприємницька діяльність, активне використання фінансових інструментів на фінансовому ринку та ринку фінансових послуг, вони ефективно управляють власними фінансовими ресурсами, що спонукає до формування сприятливого підґрунтя для сталого економічного зростання та підвищує фінансову безпеку країни. Ефективне управління на рівні індивідуальних особистих фінансів сприяє загальному зміцненню національної фінансової системи, роблячи країну менш вразливою до зовнішніх шоків та внутрішніх загроз.

Отож, фінансова грамотність громадян відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової безпеки країни. Високий рівень знань і навичок у сфері управління особистими фінансовими ресурсами сприяє зменшенню економічних ризиків, підвищенню рівня інвестицій та зростанню економіки, а також забезпечує стабільність фінансової системи країни. Відтак, інвестування у фінансову освіту населення є стратегічним пріоритетом для довгострокової фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. *Фінансова безпека* : монографія. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.
2. Бонд Р. *Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки*. URL : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_sur-vey_6dec2010_ua.pdf.
3. Єрмошенко М. М. Горячева К. С. *Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство* : наук. моногр. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.
4. Калач Г. *Фінансова безпека держави в умовах глобалізації*. Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. 2004. № 4. С. 115–120.
5. Кізіма Т. О., Шаманська О. С. *Фінансова грамотність населення та фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу*. Світ фінансів. 2014. № 1. С. 16–26.
6. Конституція України від 28.06.1996 року №254 к/96. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
7. *Корупція та недовіра до судової системи очолюють рейтинг перешкод для інвесторів третій рік поспіль*. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/foreign_investor_survey_results_2018/.
8. Кравчук Н. Я., Колічник О. Я., Мелих О. Ю. *Фінансова безпека* : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Вектор, 2010. 277 с.
9. Лусарді А.-М. *Фінансова грамотність населення покращує загальний стан економіки країни*. URL : <http://ukranews.com/uk/news/economics/2013/10/24>.
10. *Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року*. URL : https://business.dii.gov.ua/uploads/8/41540nbu_strategy_fingramotnosti_2030.pdf.
11. Радзішевська Д. В. *Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі* URL : <http://academy.gov.ua>.
12. Сидор І. П. *Домінанти впливу макроекономічних показників на добробут нації*. Економіка і суспільство. 2018. № 16. С. 795–802.
13. Федоряка Я. *Як фінансова грамотність населення впливає на фінансовий добробут держави*. URL : <https://simeinyi-budzhzet.ua/familybudget/%D1%8F%D0%BA>.
14. *Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забез-*

печення : монографія /за заг. ред. д.е.н., проф. Б. І. Пишка. Львів : СПЛОМ, 2020. 138 с.

15. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. Проект USAID “Трансформація фінансового сектору”: результати дослідження. Київ, 2019. 49 с.

16. Чорнодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 11. С. 13–20.

17. Шлемко В. Т., Білько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ, 1997. 143 с.

References

1. Baranovskyi, O. I. (1999). *Finansova bezpeka* [Financial security]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
2. Bond, R. (2010). *Finansova obiznanist v Ukraini: fakty ta vysnovky* [Financial literacy and awareness in Ukraine: facts and conclusions]. Available at: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_sur-vey_6dec2010_ua.pdf.
3. Ermoshenko, M. M., Horyacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeku: derzhava i pidpriemstvo* [The financial component of economic security: the state and the enterprise]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia [in Ukrainian].
4. Kalach, H. (2004) *Finansova bezpeka derzhavy v umovakh globalizatsii* [Financial security of the state in the conditions of globalization]. *Naukovyi visnyk natsionalnoi akademii derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy / Scietific Bulletin of the National Academy of the State Tax Service of Ukraine*, 4, 115–120 [in Ukrainian].
5. Kizima, T. O., Shamanska, O. S. (2014). *Finansova gramotnist naseleattia ta finansova povedinka domogospodarstv: aspekty vzaiemovplyvu* [Financial literacy of the population and financial behavior of households: aspects of mutual influence]. *Svit finansiv – World of Finance*, 1, 16–26 [in Ukrainian].
6. *Konstytutsia Ukrainy vid 28.06.1996* [Constitution of Ukraine]. (1996, January, 28). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
7. *Koruptsiia ta nedovira do cudovoi systemy ocholiiyit reityng pereshkod dlia investoriv tretii rik pospil.* (2018). [Corruption and mistrust of the judicial system lead the rating of obstacles for investors for the third year in a row]. *Tsentr ekonomichnoi strategii*. Available at: https://ces.org.ua/foreing_investor_survey_results_2018.
8. Kravchuk, N. Ya., Kolicnyk, O. Ya., Melikh, O. Yu. (2010). *Finansova bezpeka* [Financial security]. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].
9. Lusardi, A.-M. (2013). *Finansova gramotnist naseleattia pokrashchie zagalnyi stan ekonomiky krainy* [Financial literacy of the population improves the overall state of the country's economy] Available at: <http://ukranews.com/uk/news/economics/2013/10/24>.
10. *Natsionalna strategiiia rozvytku finansovoi gramotnosti do 2030 roku.* (2024). [National strategy for the development of financial literacy until 2030]. Available at: https://business.dia.gov.ua/uploads/8/41540nbu_strategy_fingramotnosti_2030.pdf.
11. Radzishavska, D. V. *Pidvyshchennia finansovoi gramotnosti naseleattia Ukrainy iak odyin z priorytetiv derzhavnoi polityky na suchasnomu etapi* [Increasing the financial literacy of the population of Ukraine as one of the priorities of state policy at the current stage]. Available at: <http://academy.gov.ua>.
12. Sydor, I. P. (2018). *Dominanty vplyvu makroekonomichnykh pokaznikov na dobrobut natsii* [Dominants of the influence of macroeconomic indicators on the well-being of the nation]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 16, 795–802 [in Ukrainian].
13. Fedoryaka, Ya. (2023). *Iak finansova gramotnist naseleattia vplyvaie na finansovyi dobrobut derzhavy* [How the financial literacy of the population affects the financial well-being of the state]. Available at: <https://simeinyi-budzheth.ua/familybudget/%D1%8F%D0%BA>.
14. Pshyk, B. I. (Ed.). (2020). *Finansova bezpeka domogospodarstv: suchasni problemy ta mekhanizm zabezpechennia* [Financial security of households in Ukraine: modern problems

and mechanism of provision]. Lviv: SPOLOM [in-Ukrainian].

15. *Finansova gramotnist, finansova inklyziia ta finansovyi dobrobut v Ukraini. (2019). [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine]. Proekt USAID Transformatsiia finansovogo sektoru: rezultaty doslidzhennia. Kyiv [inUkrainian].*

16. *Chornodid, I. S. (2003). Ekonomichna bezpeka yak katehoriia ekonomichnoi teorii [Economic security as a category of economic theory]. Aktualni problemy ekonomiky Actual Problems of Economics, 11, 13–20 [inUkrainian].*

17. *Shlemko, V. T., Binko, I. F. (1997). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia [Economic security of Ukraine: essence and directions of provision]. Kyiv [in Ukrainian].*